

ISSN 2523-4498

Серія

ІСТОРІЯ

Випуск 2(37)

2017

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Ужгородського університету

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія:
ІСТОРІЯ**

**Засновник і видавець ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»**

Виходить з 1995 року

ВИПУСК 2 (37)

**Випуск присвячено світлій пам'яті доктора історичних наук,
професора Ужгородського університету,
заслуженого працівника народної освіти України
Івана Михайловича Гранчака (1927-2000)**

**Ужгород
Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла»
2017**

УДК 001:94 (100) + 94 (477)

У 33

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / М-во освіти і науки України; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т історії та міжнародних відносин; [Редкол.: О. С. Мазурок (голова) та ін.]; Відп. за вип. Н. П. Керецман. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. – Вип. 2 (37). – 229 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» 21 грудня 2017 р., протокол № 15.

«Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія» зареєстрований Міністерством освіти і науки України як фахове видання зі спеціальності «Історичні науки» (Див.: Наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

Редколегія «Наукового вісника Ужгородського університету. Серія: Історія»:

Мазурок Олег Сергійович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри нової і новітньої історії та історіографії Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (далі – ДВНЗ «УжНУ») (голова).

Фенич Володимир Іванович – кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри нової і новітньої історії та історіографії ДВНЗ «УжНУ» (заступник голови).

Олашин Микола Васильович – кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри нової і новітньої історії та історіографії ДВНЗ «УжНУ» (відповідальний секретар).

Вовканич Іван Іванович – доктор історичних наук, професор; декан факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» (член редколегії).

Кіш Єва Бернатівна – доктор історичних наук, старший науковий співробітник; завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції ДВНЗ «УжНУ» (член редколегії).

Ліхтей Ігор Михайлович – кандидат історичних наук, доцент; завідувач кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ «УжНУ» (член редколегії).

Мандрик Іван Олександрович – доктор історичних наук, професор; завідувач кафедри нової і новітньої історії та історіографії ДВНЗ «УжНУ» (член редколегії).

Офіцинський Роман Андрійович – доктор історичних наук, професор; завідувач кафедри історії України ДВНЗ «УжНУ» (член редколегії).

Сополіга Мирослав – доктор історичних наук, професор; старший науковий співробітник Національного музею української культури у Свиднику (Словаччина) (член редколегії).

Федака Сергій Дмитрович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри історії України ДВНЗ «УжНУ» (член редколегії).

Редколегія публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів.

За зміст публікацій, достовірність фактів, цитат, дат тощо відповідає автор.

Рецензенти:

Гарагонич Василь Васильович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри туристичної інфраструктури та сервісу ДВНЗ «УжНУ». Заслужений працівник освіти України.

Тодоров Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВІІЗ «УжІІУ».

Відповідальний за випуск:

Керецман Надія Павлівна – кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків ДВНЗ «УжНУ».

Адреса редколегії:

Факультет історії та міжнародних відносин
площа Народна, 3
м. Ужгород
88000.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	46
Зубанич Л. Л. Життя і політична кар'єра Балінта Другета (1577-1609)	46
Казак О. Г. Деятельность лидеров Карпатской Украины в Словакии в 1939-1941 гг.	55
Панов В. О. Демографічні аспекти розвитку міст Закарпаття (1991-2016 рр.)	59
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ	65
Ліхтей І. М. Друга чесько-угорська війна (1260 р.) та участь у ній короля Русі Данила Романовича	65
Казаків О. О. Взаємовідносини королівської влади та представників магнатської верхівки в Угорському королівстві в останній третині XIII століття	80
Борис І. І. Мартін Лютер та особливості Реформації на словацьких землях у XVI столітті	85
Сурнін В. Б. Чому Росія втратила Аляску? Повернення до старої теми у світлі нових фактів і документів	92
Попович К. В. Проект Росії: гібридні війни і технології їх створення	99
Лавер О. Г. Біженці та нелегали на Американському континенті (2000-2014 рр.)	107
Мишко С. А. Тестування в системі освіти США на початку XXI століття	112
ЕТНОГРАФІЯ	116
Коцан В. В. Традиційні знаряддя первинної переробки зернових у фондovій колекції Закарпатського музею народної архітектури та побуту	116
ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО	125
Пеняк П. С. З історії вивчення етнокультурних контактів стародавніх спільнот на Закарпатті (XIX - перша половина XX століть)	125
Алешкевич Я. А. Теоретико-методологічні засади дослідження історії повсякденності	139
ВИХОВАНЦІ ІСТФАКУ УЖНУ – ВІДОМІ ОСВІТЯНИ	144
Олашин М. В., Дрік А. Л., Ісак Ю. І. Федір Брецько – автор шкільних підручників з історії та правознавства, педагог-новатор	144
РЕЦЕНЗІЇ	155
Пеняк П. С. Подорожі Ужгородом в одній книжці	155
Данилець Ю. В. Солідне наукове видання про історію православної церкви в Німеччині	156

лено характеристику музейно-архівної практики, під час якої студенти-історики відвідують в Ужгороді, зокрема, Державний архів Закарпатської області, «Галерею Лька», архів і музей управління СБУ в Закарпатській області, архів і музей історії УжНУ, Археологічний музей ім. Е. Балагурі при УжНУ.

Розгляду міжнародних зв'язків присвячений останній розділ навчального посібника. Увагу читача привернуть параграфи, як-от Ужгород геополітичний, прикордонний, американський. В окремому параграфі йде мова і про відомих особистостей, котрі увічнені засобами монументальної скульптури (Т. Шевченко, О. Пушкін, Т. Масарик, Ш. Петефі,

М. Р. Штефаник).

Безперечно, це видання стане корисним не тільки для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти при підготовці молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів за спеціальностями, де передбачено теоретичні і практичні заняття з історичного екскурсознавства під час вивчення нормативних дисциплін і дисциплін вільного вибору. Воно призначене і для науково-педагогічних кадрів, учителів та учнів загальноосвітніх шкіл, екскурсоводів. Крім того, посібник зацікавить і всіх небайдужих до краєзнавчої проблематики жителів і гостей Ужгорода та Закарпатської області.

Пеняк П. С. (Ужгород)

СОЛІДНЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ ПРО ІСТОРІЮ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В НІМЕЧЧИНІ

Русский храм-памятник в Лейпциге: Сборник научных трудов / Сост., отв. ред. М. Э. Дмитриева. – Санкт-Петербург: Коло, 2015. – 240 с.; ил.

2009 р. на запрошення керівництва Центру історії і культури Центрально-Східної Європи (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas (GWZO) (м. Лейпциг, ФРН) мені поталанило протягом місяця проводити дослідження в бібліотеках та архівах Німеччини. Нещодавно від колег із названої наукової установи було отримано цікаву книгу під назвою «Русский храм-памятник в Лейпциге». Рецензоване видання є збірником міжнародної наукової конференції, що відбулася на базі GWZO 2013 р. Упорядником текстів виступила науковий співробітник Центру, доктор мистецтвознавства Марина Дмитрієва. Загалом до книги ввійшло 9 ґрунтовних статей провідних знавців історії храму-пам'ятника і творчості його архітектора – Володимира Покровського, фахівців з церковно-історичних дисциплін, теології та богослов'я, історії Наполеонівських воєн, історії російської архітектури епохи модерну, археології та історії Східної Європи. Збірник відкриває вступна стаття упорядника, в якій, крім безпосередньо короткого аналізу змісту публікацій, висловлюється подяка настоятелю храму в Лейпцигу протоієрею Олексію Томьоку, зберігачу відділу російської архітектури Музею архітектури ім. О. Щусева в Москві Тетяні Дудіній, завідуючій відділом архітектури XVIII-XIX століть і директорів музею І. Короб'їній, історичу архітектури Ірині Тереховій, директору видавництва «Коло» Антону Вознесенському та керівництву GWZO, наукова діяльність якого фінансується Міністерством освіти і науки ФРН.

У статті протестантського пастора і фахівця

із православного богослов'я Штефана Рейхельта (Гросс-Кельціг, земля Бранденбург) «Православный мир в Лейпциге в XVIII и XIX вв. и русская церковь» розглядаються питання формування православної громади в Лейпцигу від часу виникнення грецької домової церкви на початку XVIII ст. й до будівництва храму-пам'ятника. Німецький учений стверджує, що центр православної культури виник у Лейпцигу не випадково. Адже це місто було відоме як осередок друкарства, було знамените на всю Європу університетом та економічним розвитком, своїми ярмарками. Автор наводить витяги з листування керівників православної громади, документи урядовців різного рівня щодо будівництва храму, інші цікаві історичні матеріали.

Головний хранитель музею-панорами «Бородінська битва» в Москві Лідія Івченко підготувала повідомлення на тему «Русские войны в Битве народов под Лейпцигом и храм-памятник Святителя Алексия». За її словами, через те що росіяни воювали проти Наполеона у складі кількох армій, їхні захоронення та іменні надгробки розкидані по різних місцях. Дослідниця локалізує окремі могили і подає коротку інформацію про військових. Наприклад, на кладовищі в Таухе (північно-східна околиця Лейпцигу) розташовано надгробок генерал-майора І. Мантейфеля; в містечку Рьота, що за 15 км від місця «Битви народів» під Лейпцигом (16-19 жовтня 1813 р.), поховано 137 воїнів; у передмісті Галле був похований генерал-лейтенант Д. Неверовський, прах якого 1912 р. перевезено до Росії; чимало воїнів було поховано на Старому кладовищі Св. Іоанна, піз-

ніше їхні останки перенесли на Нове кладовище. Кілька солдат було перепоховано у крипті храму-пам'ятника. Більше інформації Л. Івченко подає про офіцерів, котрі покоються у крипті церкви: підполковника А. Юргенева, генерал-лейтенанта І. Шевича, генерал-майора М. Кудашова. Наприкінці статті наведено відомості ще про одного героя «Битви народів» – генерала І. Ререна.

Одним із перших найбільш серйозних дослідників храму-пам'ятника є теолог та історик мистецтва Хартмут Май. У своїй статті «Русский храм-памятник Святителя Алексия в Лейпциге (1910-1913)» він показав симбіоз архітектури, символіки і функцій храму-пам'ятника. За його словами, двоярусний храм, орієнтований у своїй композиції на церкву Вознесіння в Коломенському, був споруджений не тільки як культова споруда, а й як мавзолей у пам'ять воїнів, загиблих на полі бою під Лейпцигом. На нижньому поверсі церкви, нинішньому храмі Святого Великомученика Пантелеймона, повинен був, за задумом Будівничого комітету, розміститися музей артефактів битви. Дослідник детально характеризує архітектурний ансамбль споруди, подає численні фотоілюстрації інтер'єру, іконостасу, зовнішнього вигляду храму.

Російський учений Сергій Гаврилов у статті «Из истории создания храма-памятника во имя Святителя Алексия в Лейпциге» дослідив цілий ряд документів про діяльність Будівничого комітету, розробку проекту і проведення будівництва. Він пише про головного будівничого храму – В. Покровського, представляючи його архітектором і митцем, котрий створив храм-пам'ятник як єдиний і гармонійний витвір мистецтва – від архітектурної форми до елементів церковного оздоблення, включаючи ескізи іконостасу, пам'ятних дошок, ікон на зовнішніх стінах, п'ятиярусного панікадила з лампадами із кольорової смальти червоно-золотистого кольору. Автор окреслює всі етапи підготовки будівельних робіт, наводить ескізи майбутнього храму, детально описує святкування з нагоди відкриття.

Провідний співробітник відділу охорони пам'яток Лейпцига, який відповідає за збереження спадщини громадського призначення в місті, Райнер Крумрей, написав коротку довідку про останню реставрацію храму.

Зберігач фонду В. Покровського в московському Науково-дослідному музеї архітектури ім. О. Щусева Тетяна Іванова в публікації «Художественное наследие В. А. Покровского в собрании Государственного научно-исследовательского музея архитектуры им. А. В. Щусева» охарактеризувала наявні в колекції ескізи видатного митця. Архі-

тектурно-графічний фонд відомого архітектора охоплює різні етапи творчості майстра, починаючи від часу його навчання й закінчуючи зрілим періодом. Формування колекції розпочалося ще 1937 р., коли 60 рисунків і креслень було придбано у вдови В. Покровського Лідії. Друга частина робіт (54 аркуші) потрапила до колекції музею 1950 рр.; це переважно рисунки і проекти періоду навчання в Академії мистецтв. Останнє поповнення фонду відбулося 1966 р. Загальна кількість робіт, за словами авторки, становить 144 аркуші та один альбом, який включає 32 архітектурні ескізи. Публікацію унаочнюють 17 ілюстрацій, опублікованих у кольоровій вставці.

Діана Кейп-Вардці (Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури, Москва) у статті «Храмовое зодчество неорусского стиля» показала, що, незважаючи на одиничність задуму і виконання храму-пам'ятника, творчість В. Покровського загалом вписується в таке унікальне явище російського модерну, як «неоросійський стиль», що характеризує останній етап розвитку національного стилю в архітектурі царської Росії. Дослідниця ставить В. Покровського в один ряд з іншими великими майстрами – О. Щусевим, І. Бондаренком, С. Кричинським тощо.

Директор GWZO Крістіан Любке підготував нарис «Святитель Алексей, митрополит Московский. Его жизнь и труды», в якому проаналізував обширну історіографію та джерела про подвижника. Окремо автор наголосив на політичній і культурній значимості діяльності московського митрополита.

Об'ємною є стаття Олександра Мусіна «Храм-памятник в Лейпциге в контексте церковной традиции увековечения воинской памяти». Автор пропонує переосмислити значення храму-пам'ятника та монументу «Битви народів» сучасним суспільством та розмістити його у більш ширший контекст історичних ідей. «Подібне розширення дослідницького контексту, залучення до нього нових, нетрадиційних джерел, аналіз «нелінійної інформації», пов'язаної з невідрефлектованими проявами історичних ментальностей, як колективних, так і індивідуальних, дозволяють зробити висновок про можливість достатньо широкого спектру сприйняття російського православного храму-пам'ятника», – зазначає О. Мусін.

Наприкінці збірника розміщено список ілюстрацій та іменний покажчик, що значно полегшує опрацювання матеріалу. Окремо слід відзначити відмінну поліграфічну якість видання, яке може стати прикрасою будь-якої приватної чи державної бібліотеки.

Данилець Ю. В. (Ужгород)